

Erdélyi személyiségek emléknapijai 2013-ban és munkásságuk jelentősége az erdélyi magyar gazdasági kultúrában (1. rész)

Szerkesztette SOMAI JÓZSEF

Garda Kálmán (1868. február 3. – 1933. március 25.)¹

(születésének 145. és halálának 80. évfordulójára)

Nagyenyeden született, édesapja akkoriban a Bethlen Kollégium teológiatanáráként tevékenykedett. Tanulmányait a helybeli Kollégiumban végezte, ahol 1886-ban osztályának egyik legkitűnőbb tanulójaként érettségizett.

Enyedi tanulmányai befejeztével a budapesti egyetem jogi előadásait hallgatta, s az ügyvédi vizsga letétele után Nagyenyeden nyitott ügyvédi irodát. E minőségében, valamint egyenes, becsületes jellemével csakhamar méltó népszerűsége és megbecsülésre tett szert. Mint városi tanácsos a város életében, annak fejlesztésében, vármegyei tisztii főügyész minőségében pedig Alsófehér vármegye közéletében töltött be fontos pozíciót.

Egyháza keretében is hasonló tevékenységet fejtett ki. A református egyház presbitériumi tagja, az egyházmegye főügyésze, a kollégiumi előljáróság tagja, majd 1909–1928 között mint kollégiumi gondnok alkot maradandót. Az 1921-es földreform kapcsán minden lehetőet elkövetett, hogy a kollégiumnak továbbra is biztosítsa a megillető fejedelmi birtok megfelelő részét. 1922-ben, a Kollégium 300 éves évfordulójának emlékünnepe az ünnepi beszéd előadója. Néhány év múlva pedig, 1928-ban az egyházkerületi közgyűlés a Kollégium főgondnoki tisztségével bízta meg. Tagja volt továbbá a Református Igazgatótanácsnak, az Egyházi fő-törvényszéknek, zsinati világi képviselőként pedig az egyházi törvények megalkotásából vállalt aktív részt.

¹ Györfy Dénes nagyenyedi főkönyvtáros jegyzetei alapján.

Szövetkezeti munkálkodása az impériumváltás utáni időszakra esik. 1920-ban a romániai Hangya Szövetkezetek nagyenyedi központja igazgatósági tagja és alelnöke. E minőségében nagy tudással, széles látókörével szolgálta a megváltozott viszonyok között a Hangya szövetkezetek ügyét, mely törekvésében és munkálkodásában igen jó román nyelvismerete és közismerten rokonszenves egyénisége is nagy előnyére szolgált. 1922-ben ünnepelték a nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégium alapításának 300. évfordulóját, amelynek alkalmából jelent meg a Szabó András szerkesztette *Emlékkönyv*, mint az Enyedi Újság melléklete 1922. október 7–9., melynek iskolatörténeti fejezetét Garda Kálmán jegyzi, *Az egységes szövetkezeti törvény és szövetkezeteink jövője* címmel, mely előzőleg az *Ellenzék* 1925. április 19., és május 10-i számaiban látott napvilágot.

1928-ban – Rohay László vezérigazgató halála után – a legnehezebb időben helyettes vezérigazgatóként áll a Hangya Központ és szövetkezeteinek élén, és oldja meg bölcs vezérként a sokszor lehetetlennek látszó feladatokat. Ez idő alatt a szövetkezetek adókihágási vádjának végleges tisztázása volt tevékenységének a legnagyobb sikere. Az ő jóindulatú, de mindig tárgyilagos ítélőképessége ellenfeleiben is a méltányos és emberes álláspont tiszteletét váltották ki. 1931-ben, a Hangya Szövetkezetek Ellenőrző Uniójának megalakulásakor, az alakuló közgyűlés egyhangúlag jelöli az elnöki tisztségre. 1931-től a Nemzeti Szövetkezeti Hivatal technikai bizottságának tagja, ahol szövetkezeti érdekű, értékes felszólalásai, javaslati mindig odafigyelésre, megértésre találtak. Minden igyekezetével azon volt, hogy az ország szövetkezeti vezéregyéniségeit meggyőzze arról, hogy a Hangya Szövetkezetek tisztán szövetkezeti alapon állnak, s a nép érdekeit és az ország előrehaladását szolgálják mind gazdasági, mind erkölcsi tekintetben. E keretben az 1929-ben hozott román szövetkezeti törvény előkészítésében is elvitathatatlan érdemei voltak.

Belátva a szövetkezetek gazdasági erejének óriási jelentőségét, minden alkalmat megragadott az eszme népszerűsítésére. Szövetkezeti értekezleteken, körzeti gyűléseken tanulságos előadásaival, kiváló szónoki tehetségével szerzett támogatókat a szövetkezeti ügynek, öntött

erőt és hitet a csüggedőkbe. Ezenkívül a *Szövetkezés* és a *Hangya* naptárakban megjelent cikkei által neve, népszerűsége, intelme, tanácsa igen sok szerény szövetkezeti hajlékba is eljutott, s ott is a szövetkezeti érzést erősítette. Ugyanakkor 1932-ben, mindenek betetőzéseképpen, a *Szövetkezés* című lap főszerkesztői tisztét is magára vállalta.

1933. március 25-én bekövetkezett váratlan halála mély megdöbbenést keltett. Földi maradványai, nagyszabású ceremónia közepette, a nagyenyedi református temetőbe kerültek örök nyugalomra. „A szelleme azonban tovább él közöttünk. Hat, alkot, s az itt maradtakat munkára serkenti fajunkért, embertársaink boldogulásáért, hogy vigyük diadalra az általa magasra tartott szövetkezeti zászlót” – hangzott el halála után az enyedi szövetkezeti szaklap végmegállapításaként 1933. április 8-án.

Jakabffy Elemér (1881. május 17. – 1963. május 19.)²
(*halálának 50. évfordulójára*)

Lugoson született, tanulmányait a lugosi gimnáziumban, majd a budapesti egyetemen végezte, ahol jog- és államtudományi doktorátust szerzett. Előbb Magyarországon nemzeti szabadelvű párti programmal a németbogsáni választókerület országgyűlési képviselője volt 1910 és 1918 között a Nemzeti Munkapárt színeiben, majd Erdély 1920. évi Romániához való csatolását követően szülőföldjén maradt, ahol élénk politikai, publicisztikai és lapszerkesztői tevékenységet fejtett ki. Az 1920. év után, mint romániai magyar politikus, jogász, közíró, helytörténész, publicista, nemzetiségpolitikus, a Magyar Tudományos Akadémia külső tagja lesz (1938). 1928-tól a bukaresti országgyűlés Háromszék, Bihar, majd 1931-től Szatmár megye parlamenti képviselője volt. II. Károly diktatórikus uralmának bevezetésekor és az Országos Magyar Párt betiltásakor, 1938-ban, megtagadta a belépést a Romániai Magyar Népközösségbe (RMN), és visszavonult a politikai életből. Később azonban,

² Balázs Sándor: Jakabffy Elemér és a kisebbségi gazdasági gondolkodás. In: Somai (szerk.): *Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából*, 2004, 71–92.

1940–1944 között, a Romániai Magyar Népközösség Elnöki Tanácsának tagja lett. 1943-tól, korábbi döntése dacára, tevékenyen részt vett az RMN munkájában. 1944 augusztusában Bukarestbe internálták, mint „nemzetiségi túszt”, fogva tartásával a román kormány az Észak-Erdélyben rekedt Emil Hațieganu biztonságát kívánta kikényszeríteni. Végül Jakabffy csak nyolc hónap elteltével, 1945 áprilisában szabadult ki. Kényszerlakhelyéül a hatóságok Hátszeget jelölték ki. 1945-ben a Romániai Magyar Dolgozók Egyesülete hívta tagjai sorába, de megrendült egészségi állapotára hivatkozva, a felkérést visszautasította. Hátszeget 1954-ben hagyhatta el, ezt követően Szatmárnémetiben telepedett le, s hátralévő éveit itt élte le visszavonultságban. Hevesen visszautasította az antiszemitizmust, a fajelméletet és az erőszakos asszimilációt, a faszizmust és a háborút. Hirdette a román néppel való barátságot, és a nacionalista sajtó támadásainak visszaverése során Nicolae Iorga, Petru Groza, Victor Chereștiu, C. Rădulescu-Motru, Nicolae Titulescu, Teodorescu-Braniște, Silviu Dragomir, Victor Iamandi írásainak elvi állásfoglalásaira, nyilatkozataira hivatkozott és támaszkodott.

Életének jelentős alkotása a *Magyar Kisebbség* c. folyóirat, melyet 1922-ben alapít Sulyok Istvánnal és Willer Józseffel (a „lugosi triumvirátus”). Sulyok kiválása után, 1939-ben Willerrel együtt szerkeszti tovább a lapot, egészen annak 1942-ben történt megszüntetéséig.

A gazdasági statisztika művelőjeként életének egyik konfliktusos helyzetét éppen az idézte elő, hogy 1923-ban megjelentette *Erdély statisztikája* című munkáját, amelyben számos, a gazdasági helyzetre vonatkozó, hivatalosnak nyilvánított adatot helyesbített. Ennek következtében támadások érték a román nacionalizmus részéről, sőt hadbírósgai eljárást is indítottak ellene.

Közírói tevékenysége az erdélyi nemzetiségi viszonyokra és népese-déstörténetre, majd 1920 után az erdélyi magyarság kisebbségi, demográfiai, politikai és társadalmi helyzetére irányult. Politikusként is a romániai magyarság jogaiért és helyzetük javításáért harcolt. 1925 és 1935 közötti diplomáciai útjain több ízben képviselte az erdélyi magyarságot a Népszövetség Genfben megrendezett kisebbségügyi kongresszusain. Feltérképezte az erdélyi magyarság gazdasági sérelmeit, s

közzétette azokat *Népkisebbségi kívánságaink és feladataink* címmel. A Népszövetségben igen jól dokumentáltan sikerült neki a világ tudtára adni a kisebbségi magyarságot ért előnytelen gazdasági diszkrimináció eseteit.

A *Magyar Kisebbség* című folyóirat alapító szerkesztői tevékenysége mellett 1923-tól a kisebbségpolitikai szemle román (*Glasul Minorităților*), 1926-tól német (*Die Stimme der Minderheiten*) és francia (*La Voix des Minorités*) nyelvű változatait is szerkesztette. Behatóan foglalkozott a Bánság, azon belül főként Krassó-Szörény megye történetével. Kiáll a Csíki magánvagyonok védelme mellett, mert a magánjavak törvénytelen eltulajdonítását úgy értékelte, hogy ellentmond a gyulafehérvári ígéreteknek.

Meglátásai előremutatók: leszögezi, hogy a nagy gazdasági egységek előnyben vannak a szétdaraboltsággal szemben; Európa gazdálkodásának egységét látja; a határok áteresztetőségének a híve; a nagy- és kisgazdaságok egységes, kölcsönös együttlétét és együttműködését tekinti jövőképpnek. Megérezte, hogy mindenféle totalitarizmus mélységesen irracionális, ellentmond a józan észnek, mindegy, hogy az jobbról vagy balról ered. Érdeme azonban nem is abban áll, hogy megjósolta a totalitarista rendszerek bukását, hanem abban, hogy azt előre határozottan látta, s ebben a gazdasági tényezők és érdekek szerepét kiemeltnek tekintette.

Kötetben megjelent fontosabb munkái: *A románok hazánkban és a Román Királyságban* (kultúr- és szociálpolitikai tanulmány, Bp., 1918); *Régi krassóiak* (Lugos 1919); *Napló az 1918. évi forradalom eseményeiről* (Lugos, 1920); *Emlékirat a lugosi magyarság sérelmeiről* (Lugos, 1921); *Erdély statisztikája* (Lugos, 1923); *Tibiscum* (Lugos, 1924); *Az 1790–91-iki magyar országgyűlés előzményei Krassó vármegyében* (Lugos, 1925); *Az 1848. év eseményei Krassó vármegyében* (Lugos, 1928); *Adatok a románság történetéhez a magyar uralom alatt* (Lugos, 1931); *A bánsági magyarság húsz éve Romániában* (Páll Györggyel közösen, Bp., 1939); *Kérelmek, határozatok, tervek, javaslatok és törvényes intézkedések az erdélyi nemzetiségi kérdések megoldására másfél évszázad alatt* (Lugos 1940); *A Bánság magyar társadalmának kialakulása a XIX. szá-*

zad folyamán (Lugos, 1940); *Krassó-Szörény vármegye története különös tekintettel a nemzetiségi kérdésre* (Lugos, 1940); *Kisebbségi sorskérdések* (vál. Balázs Sándor, Kolozsvár, 2005); *Mit kell tennünk elsősorban a gazdasági cselédkérdés megoldása érdekében?* (Budapest, 1904).

Nagy Miklós (1913. május 3. – 1988. április 29.)³
(születésének 100. és halálának 25. évfordulójára)

Mezőgazdasági szakíró, szerkesztő. Szülővárosában, Tordán, román középiskolát végzett (1930), majd a kolozsvári Mezőgazdasági Intézetben agrármérnöki oklevelet (1935) és állattenyésztő mérnöki szakképesítést (1936) szerzett. Pályáját és későbbi szakirányadottságát mélyen befolyásolta Torda és vidékének saját magyar anyanyelvű hetilapja, az *Aranyos vidék* (társadalmi és közgazdasági Fórum), amelynek külön melléklete jelent meg a falusi dolgozók számára.

Pályáját helyettes tanárként a csombordi Gazdasági Iskolában kezdte; tanított Székelykeresztúron és a nagyenyedi Bethlen Kollégium tanítóképzőjében. Közben az Erdélyi Gazdasági Egyesület (EGE) támogatásával először „cseregyerekként” jutott el Németországba, majd hathónapos tanulmányutat tehetett Dániában, Németországban és Svédországban, ahol a népfőiskolai és mezőgazdasági szaktanácsadó intézményrendszerrel, a kisegítő agrárszövetkezeti hálózattal és a legkorszerűbb növénytermesztési és állattenyésztési eljárásokkal ismerkedhetett meg. Alkalma nyílt megismerni az agrártudomány legújabb eredményeit az ágazatban fejlettebb Németországban és Dániában. Ez a tanulmányút tette lehetővé, hogy részt vegyen az 1937-es tejgazdasági világkongresszuson Berlinben. Az EGE, 1939-től Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület (EMGE) titkára lett, mégpedig az állattenyésztési ügyosztály vezetője. A Bolyai Tudományegyetem közgazdasági karán védi meg az erdélyi szarvasmarha-tenyésztésről írt doktori dolgozatát (1946). Kinevezik ugyan a kolozsvári

³ Romániai magyar irodalmi lexikon, IV. kötet 59–61.; Csetri Elek–Farkas Zoltán et. al: Nagy Miklós (1913–1988). In: *Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából* II. kötet 2004, 283–210.

Mezőgazdasági Intézet magyar tagozatának előadótanárává, de EMGE-beli múltjára hivatkozva hamar megfosztják állásától. Szakközépiskolákban tanít (1949–62). Családját nem csak az államosítás és kisajátítás sújtotta, hanem az osztályharcos káderpolitika okán egy ideig állástalan volt, aztán vasüzleti raktáros, míg nagy nehezen középiskolában, illetve technikumban kapott állást. Ott sem mindig a szakmáját oktatta, hanem a puszta megélhetés érdekében nem egyszer a tőle távolabb álló fizika és kémia tanítására kényszerült.

A mezőgazdaság szövetkezetesítése időszakában Széken (1962–64), majd Györgyfalván (1964–69) termelőszövetkezeti agrármérnök. Felkészültségéhez és alkatához méltóbb munkakörbe került 1969-ben, amikor a *Falvak Dolgozó Népe* mezőgazdasági rovatának vezetésével bízták meg, és a *Mezőgazdasági útmutató* szerkesztését bízták rá egészen 1974-ben bekövetkezett nyugdíjazásáig. Nehéz sorsa ellenére is fokozatosan felfelé ívelő, kivételesen eredményes, gazdag életpályában volt része, amit a többi, már felsorolt erényei mellett kitartásának tulajdoníthatunk.

Első szakmai írása az *Erdélyi Gazdában* jelent meg (1937), ennek a lapnak főmunkatársa lesz (1937–48). Szakcikkeit közli a *Korunk*, *Művelődés*, *Előre*, *Igazság* is. Pályájának kilencéves EMGE-korszaka tette nevét Erdély-szerte ismertté, amikor is a téli tanfolyamok szervezésével, a mezőgazdasági szakírás művelésével és különböző gazdasági akciók lebonyolításával fejtett ki közhasznú tevékenységet. A rétek és legelők gondozása, szakaszos kihasználása, a célszerű takarmánytermesztés, konzerválás, tárolás, új takarmánynövények termesztése, a silókukorica bevezetése, silóépítések lebonyolítása, az állványos szénaszárítás, legelő-mintagazdaságok létrehozása, új típusú gazdasági épületek tervrajzainak elkészítése, magas hozamú tenyészállatok beszerzése és terjesztése, kiosztása, tenyésztő társulások létrehozása, a szakszerű tenyészállat-kiválogatás és törzskönyvezés bevezetése tartozott hatáskörébe. Vallotta, hogy a haladás záloga a túllátás a falun és a megyén, a párbeszéd más szemlélettel s felfogással.

Több mint fél századot átfogó szakírói pályájának eredménye 15 önálló és társszerzőkkel írt kötet, harmincvalahány szakkönyv fordítása

és félezeret jóval meghaladó tanulmány, szakcikk és tudománynépszerűsítő írás. Az EMGE centenáriuma megjelent *Erdély mezőgazdasága* c. tanulmánykötetben (1944) ő írja a szarvasmarha- és bivalytenyésztésről szóló fejezetet. A Bolyai Tudományegyetem Társadalomtudományi Intézete kiadásában megjelent gyűjteményes kötetben elsőnek dolgozta fel az 1945-ös román agrárreform erdélyi vonatkozásait (1946). A Józsa Béla Athenaeum Hasznos Könyvtár sorozata az ő baromfityenyésztési kézikönyvével indul (1947). A Pap Istvánnal közösen írt, több kiadást megért művei, *A háziállatok takarmányozása* (1956) és *Bivalytenyésztés* (1957), ma is alapvető forrásmunkák.

Életpályájának csúcsteljesítménye a világ mezőgazdaságára kitekinthető könyvtípus megeremtése. Ki nem térve a mindennapos erdélyi valóság kérdései elől, azokat olyan korszakban helyezi el a világ összefüggésekben, amikor az ország mezőgazdaság-politikájában éppen a világgazdaságban zajló folyamatok tudomásulvétele hiányzott. Bár sokáig nem járhatott külföldre, s nem dolgozhatott a tudományos ismeretszerzést elősegítő munkaközösségben, a *Pillantás a világ mezőgazdaságára* (1975) és az *Állattenyésztés a nagyvilágban* (1978) című kötetei mégis a tudományos igényességnek eleget tevő sikerkönyvek lettek. Nyugalomba vonulása után a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon és a Kriterion Kiskalauz sorozatának egyik szerkesztője. Az erdélyi mezőgazdálkodás történetének megírását tervezte, továbbá egy Mezőgazdasági Lexikont is, amelyet már nem sikerült megvalósítania.

Mint szakfordító, 22 román állattenyésztési, állat-egészségügyi, takarmány-előkészítő, tejtermelő, zöldség- és gyümölcsstermesztő, gyógynövény-ismertető szakmunkát ültetett át magyar nyelvre. Ezek közül kiemelkednek: Gh. Gh. Moldoveanu: *Lótenyésztés*, MEÁK, Bukarest, 1954; M. Dobrovici: *Az állattenyésztés ellenőrzése*, MEÁK, Bukarest, 1958; D. Costescu: *Szarvasmarhatenyésztés*, MEÁK, Bukarest, 1958; M. Vlăduț-B. Mănescu: *Mezőgazdaságtan*, Tankönyv a VI. osztály számára, Editura Didactică și Pedagogică București, 1979; A Miculescu: *A mezőgazdasági termelés koncentrációja és szakosítása* (Tóth Piroskával), Ceres Könyvkiadó, Bukarest, 1975.

Munkái: *Baromfityenyésztés a kisgazdaságban* (Kv., 1947); *Az*

édescirok termesztése és feldolgozása (Kv. 1948); *Állattenyésztésünk átalakítása* (1949); *A tejtermelés fokozása helyes fejéssel* (névtelenül, 1952); *A háziállatok takarmányozása* (társszerző Pap István, 1956. Átdolgozva 2. kiadás, 1961); *Tej és tejtermékek feldolgozása, vegytana és egyszerűbb vizsgálatai* (társszerző Rajhona János, 1956); *Bivalytenyésztés* (társszerző Pap István, 1957); *Silónövények termesztése, silózás* (névtelenül, társszerzőkkel, 1959); *A tej kezelése a kollektív gazdaságokban* (1963); *Dombvidéki termelőségvetkezetek üzemági egyensúlya* (1970); *Pillantás a világ mezőgazdaságára* (1975); *Állattenyésztés a nagyvilágban* (1978); *Háziállataink egészségvédelme* (Nagy Bélával és Szabó Ferencsel, 1981).

Páter Béla (1860. szeptember 4. – 1938. június 21.)⁴

(halálának 75. évfordulójára)

Erdélyi magyar botanikus, gyógynövénykutató, egyetemi tanár. Lét-rehozta Kolozsváron a világ legelső gyógynövénykutató állomását, a gyógynövénykutató és -termesztés úttörője, aki elsőként vezette be a világon a gyógynövények vegyi elemzését.

A Sáros vármegyei Eperjesen született. 1861-ben a család Lőcsére került, Páter Béla itt végezte elemi és középiskolai tanulmányait. A Budapesti Tudományegyetemen és a Királyi József Műegyetemen szerzett természettudományi és földrajz szakos középiskolai tanári oklevelet (1883). Pályáját a Műegyetem növénytan tanszékén kezdte, majd rövidesen a Kassai Gazdasági Tanintézet növénytan tanárának nevezték ki. 1893-ban áthelyezték a Kolozsmonostori Gazdasági Tanintézetbe (amelyet a későbbiekben Gazdasági Akadémiává szerveztek át). 1894-től Kolozsvárt a Mezőgazdasági Tanintézet növénytan tanára, majd a Mezőgazdasági Akadémia intézeti rektora csaknem egy évtizedig. 1893–1912 között a

⁴ Romániai magyar irodalmi lexikon: *Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés IV. (N–R)*. Főszerk. Dávid Gyula. Bukarest: Kriterion; Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2002; Farkas Zoltán–Lázár László (szerk.): *Páter Béla emlékezete*. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2010; Veres Éva: Páter Béla, világhírű botanikus és gyógynövénykutató. In: *Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából*, III. kötet, RMKT, Kolozsvár, 2011, 185–206.

kolozsvári Állami Vetőmagvizsgáló Állomás vezetőjeként a lóheremag tisztításának és arankamentesítésének az úttörője. 1900-ban részt vett Magyarország küldöttségében a párizsi világkiállításon, ahol munkásságát és gyógyteáit aranyéremmel jutalmazták. 1904-től gyógynövény-termesztési kísérleteket folytatott, ebből fejlődött ki Kolozsváron a világ legelső gyógynövény-kísérleti állomása, amelynek igazgatója volt 1931-ig. Gyógynövény-botanikus kertet létesített, vegyi laboratóriumot szervezett a hatóanyag-tartalom meghatározására. Nem kevesebb, mint 136 fajjal kísérletezett, a legtöbbször első ízben ő közölt adatokat a termésbevonás lehetőségeiről és a termés hozam gazdasági vonatkozásairól. Műtrágyázási kísérletei úttörő jelentőségűek.

1906-ban a Kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen megszerezte a „növénymorfológia és -ökológia tudományok magántanára” képesítést; disszertációja: *Paszulybetegségek*. 1907-ben az egyetem magántanára lett. 1920-ig a gyógyszerészhallgatóknak gyógynövényismeretet adott elő. 1910-ben kinevezték a Gazdasági Akadémia igazgatójának. 1913–1914 között a Kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Növénytan tanszékének ideiglenes vezetője volt.

1920-ban, a hatalomváltás után Kolozsváron maradt. A következő évben, 1921-ben viszont kénytelen volt megválni a Gazdasági Akadémia igazgatóságától és tanári katedrájától. 1931-es nyugdíjazásáig megmaradt a gyógynövény-kísérleti állomás vezetőjének. Az 1928–1938-as időszakban az intézet tanáráként működött. A román kormány több magas kitüntetéssel ismerte el munkásságát. 1938. június 21-én halt meg Kolozsváron, a Házsongárdi temető lutheránus temető-kertjében temették el.

Hallgatói számára megszerkesztette *Gazdasági Növénytan Vezérfonal* című kurzusát, ezenkívül több mint száz írása jelent meg a korabeli szaklapok – a *Természettudományi Közlöny*, *Köztelek*, *Mezőgazdasági Szemle* és *Gyakorlati Mezőgazda* – hasábjain.

1895-ben már Kolozsváron megjelent a *Népszerű gazdasági növénytan az alsó fokú gazdasági iskolák számára* című tankönyve, valamint *A gabonafélék, a burgonya és a szőlő legfontosabb gombabetegségei* című szakkönyve. Egy év múlva tette közzé *Állattan földműves-iskolák szá-*

mára című tankönyvét, amely a Földművelésügyi Minisztérium pályázatán első díjat nyert. 1902-ben megjelent az akadémiai hallgatók számára készült *Gazdasági növénytan* első kötete, a második kötet 1908-ban látott napvilágot.

A gyógynövényekről első írása 1905-ben jelent meg, egyaránt foglalkozott a vadon termő gyógynövényekkel és a termesztett fajokkal. Közölt a *Mezőgazda*, *Gazdasági Lapok*, *Kísérletügyi Közlemények*, *Mezőgazdasági Szemle*, *Gyógyszerészeti Értesítő*, *Gyógyszerészeti Közlöny*, *Erdélyi Gazda* című folyóiratokban, a román nyelvű *Buletinul Agriculturii* mezőgazdasági értesítőben, valamint külföldi, német és francia lapokban. Írt a *Természettudományi Közlöny*, *Gyakorlati Mezőgazda*, *Mezőgazdasági Szemle*, *Köztelek*, *Kísérletügyi Közlemények* című szaklapokban. Előfordulnak írásai a *Méhészeti Lapban* is. Szerkesztette a Kolozsvári Akadémia értesítőit, 1910–1919 között. Páter nevéhez fűződik a kolozsvári egyetem román nyelven megjelenő időszakos lapjának (*Buletinul de informatii al grădinii botanice și al muzeului botanic*) szerkesztése.

Páter Béla Európa-szerte elismert botanikus és gyógynövényszakértő volt. Az általa alapított Kolozsvári Gyógynövénykísérleti Állomás mintájára létesítették később, az akkori Ausztria területén, Bécsben és Prágában, majd a Trianon utáni Magyarországon a hasonló rendeltetésű intézményeket. Erdély-szerte tanfolyamokat szervezett, szakismereteket tartalmazó füzeteket és egyéb népszerűsítő kiadványokat szerkesztett a gazdák számára. A felvásárolt gyógynövényt belföldön és külföldön értékesítették. 1932-ben megalakította a Cooperativa Adonis nevű gyógynövénygyűjtő és -értékesítő szövetkezetet.

Gazdag közéleti tevékenységet fejtett ki. Már kassai tartózkodása idején több szakmai egyesületnél vállalt feladatot: titkára volt a Felső-Magyarországi Kertészeti Egyesületnek, a kassai Állatvédő Egyesületnek és a Magyarországi Kárpát-egyesület kassai szakosztályának. Elsőként vezette be a védnöksége alatt álló iskolákban a rendszeres iskolai tejszolgáltatást. Az 1920-as években újrászervezte a háborúban megsemmisült erdélyi méhészgazdálkodást. Az Erdélyi Gazdasági Egyletben előbb igazgató-választmányi, 1925-től tiszteletbeli tag. Az Erdélyi Mú-

zeum-Egyesületnek választmányi tagja, majd Szádeczky-Kardoss Gyula halála után az egyesület Természettudományi Szakosztályának elnöke. Az Erdélyi Kárpát-Egyesületnek választmányi tagja, majd elnöke. Kolozsvár szabad királyi város törvényhatósági bizottságának tagja és a város gazdaságait ellenőrző bizottság elnöke. Éveken keresztül presbitere a kolozsvári ágostai evangélikus egyháznak, 1925-ben főgondnoka.

Főbb munkái: *Növénytan* (fordították Péter Béla és Lasz Samu, Budapest, 1884); *A gazdasági növénytan vezérfonala*, Kassa, 1890; *A legfontosabb pázsítfélék gyakorlati ismertetése*, Kassa, 1891; *A Peronospora viticola és a black-rot*, Kassa, 1892; *A vetések kifagyásáról*, Kassa, 1893; *Népszerű gazdasági növénytan alsófokú gazdasági iskolák számára*, Kolozsvár, 1895; *A gabonafélék, a burgonya és a szőlő legfontosabb gomba-betegségei*, Kolozsvár, 1895, 5. kiadás 1911; *Gazdasági állattan földműves-iskolák számára*, Kolozsvár, 1896; *A haltenyésztésről*, Kolozsvár, 1897; *Vetőmag eltartása és a magtárban kárt tevő állatokról*, Kolozsvár, 1899, 4. kiadás 1911; *A házi állatok fontosabb élőködői*, Kolozsvár, 1899, 2. kiadás 1904; *Ásványtan és geológia tanuló gazdák számára*, Budapest 1899, 2. kiadás, Kassa, 1913; *Gazdasági Növénytan I. A virágatlan növények ismertetése, különös tekintettel természetett növényeink betegségére*, Kolozsvár, 1902; *Gazdasági Állattan. A gazdaságra káros és hasznos állatok ismertetése Földműves-iskolák (esetleg gazdasági taniskolák) számára*, Kassa, 1905; *A vadon termő gyógynövények, valamint a gazdasági melléktermékek gyógyszerári étékesítésének rövid ismertetése*, Budapest, 1906, 4. kiadás 1912; *A gyógynövények termesztése*, Kolozsvár, 1906; *Növényboncz-, alak- és élettan gazdasági akadémiai hallgatók számára*, Kassa, 1907; *Gazdasági Növénytan II. A virágos növények ismertetése*, Kassa, 1908; *Rövid útmutatás a vadon termő gyógyító növények gyűjtésére*, Kolozsvár, 1908, 2. kiadás 1911; *Milyen gyógynövényeket termesszen a kisgazda?*, Budapest, 1909; *Die Heilpflanzenversuchsanstalt der landwirtschaftlichen Akademie in Kolozsvár, 1914–1918*; *La culture des plantes médicinales en Hongrie*, 1914; *A gyógynövénytermesztés rövid foglalata*, Kolozsvár, 1924; *La culture des plantes médicinales en Roumanie*, Bukarest, 1925; *Prof. Dr. Péter újabb gyógyító teái és azok használata, magyar, német, román és orosz nyelv-*

ven, Brassó, 1925; *Cultura mătrăgunei* (A nadragulya termesztése), Bukarest, 1925; *Cultura plantelor medicinale* (Gyógynövénytermesztés, Bukarest, 1926; *Plantele medicinale sălbatice* (Vadon termő gyógynövények), Kolozsvár, 1927; *A gyümölcsfák téli ápolásáról*, Nagyvárad, 1928; *A gyümölcsfák betegségei és ellenségei, valamint a gyümölcsfák terméketlenségének okai*, Kolozsvár, 1929; *Plantele noastre medicinale* (Gyógynövényeink), Kolozsvár, 1936; *Csodahatású gyógynövények*, Kolozsvár, 1932.

Vákár P. Artúr (1879. május 23. – 1958. február 11.)⁵
(halálának 55. évfordulójára)

Elemi iskoláit 1885–1890 között szülővárosában, Gyergyószentmiklóson, középiskoláit 1891–1900 között Gyergyószentmiklóson, Csíksomlyón, Marosvásárhelyt, Kolozsvárt, Déván, Gyulafehérvárt, Nagyszebenben és Szamosújvárt végezte. Kossuth-párti diákvezérként részt vett politikai eseményeken, melyért többször eltanácsolták a gimnáziumból. 1900 és 1914 között Bécsben, Budapesten, majd Kolozsvárt joghallgató, ahol 1916-ban jogi doktori címet szerez, 1902–1905 között az Országos Színművészeti Akadémiát látogatta, ahol szintén oklevelet szerzett. *Gyergyószentmiklós r. t. város jövője* (1908)⁶ és *Tanulmány Gyergyószentmiklós r. t. város vízvezetéséről, csatornázásáról és közvilágításáról*,⁷ valamint *Gyergyószentmiklós r. t. város villámtelepének áramszolgáltatási szabályrendelete*⁸ című munkáiban a város fejlesztésének általa elképzelt főbb irányvonalait mutatta be. 1914-ben, mint Kossuth-

⁵ B. Garda Dezső: Vákár P. Arthúr gazdasági gondolkodása. In: Somai (szerk.): *Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából*, Kolozsvár, 2011, 207–226.; *Romániai magyar irodalmi lexikon*, 5/2. kötet, 1041–1042.

⁶ Gyergyószentmiklós r. t. város jövője (1908) valamint Gyergyószentmiklós r. t. város villámtelepének áramszolgáltatási szabályrendelete.

⁷ Tanulmány Gyergyószentmiklós r. t. város vízvezetéséről, csatornázásáról és közvilágításáról.

⁸ Gyergyószentmiklós r. t. város villámtelepének áramszolgáltatási szabályrendelete.

párti politikus, Gyergyószentmiklós képviselőtestületének és a Csík vármegye ellenzéki vezére, a Marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamara, az EMKE, az EKE és az Erdélyi Szöv. igazgató tanácsának tagja. 1904-ben Gyergyószentmiklóson megalapította a *Csík vármegye* ellenzéki politikai hetilapot és a Kossuth nyomdát. Lapjában kezdeményezte a gyergyószentmiklósi Árvaház és a helyi főgimnázium megalapítását. Az árvaház alapításához 10 000 koronával járult hozzá. Megalapította a Gyergyói Múzeumot és Könyvtár Egyesületet. Megírta 1914-ben a Gyilkostói Kalauzt, melyben a Gyilkostó földrajzi bemutatása mellett a helyi turizmus fellendítését szorgalmazta.

1916-ban Isztambulban eredeti forrásokból szerzett adatokat az örmények deportálásáról. Ugyanebben az évben egyedüli magyar politikusként szólal föl az Országházban a törökországi örmény népiértelen ellen. 1916. augusztus 27-től, a román betörés után, a magyarországi Fő-kormány-biztosság Csík vármegyei kormánybiztosa lett, egyben a Székely Nemzeti Tanács gyergyói részek elnökeként a nemzeti és közvagyon megmentését, a menekültek visszatelepítését és a közigazgatás megszervezését, Gyergyószentmiklós háborús kárainak eltüntetését irányította. 1917-ben adta ki *Erdély minisztere* című könyvét, melyet Ugron Gábor belügyminiszternek ajánlott fel. Munkájában gróf Tisza Istvánnak a minisztersége alatt megfogalmazódott erdélyi minisztérium létrehozása mellett érvel. 1919-ben, mint a gyergyói medence közhatóságának vezetője, az antant fegyverszüneti bizottságát és a velük bevonult román csapatokat fogadta. A románok letartóztatták, és Ditróba, majd Nagyszebenbe hurcolták. A kivégzéstől a Consiliul Dirigent elnöke, egykori osztálytársa, Iuliu Maniu román politikus menlevele megmentette ugyan, de végleg el kell hagynia a Vix-féle jegyzékben kijelölt határt, és családját is kiutasították Erdélyből. Budapesten a Főrendiház mellett működő Székely Nemzeti Tanács s annak Külügyi Tanácsa igazgatósági tagja. 1919 őszén gr. Bethlen Istvánnal (1874–1947) megalakította az Erdélyi Menekültek Segítő Hivatalát, 1920-ban pedig az Országos Menekültügyi Hivatal helyi vezetője lett. A Béke-előkészítő bizottság tagjaként tárta az antant-bizottság elé a Határőrvidék és a Csík vármegyei Magánjavak történelmi és jogi helyzetét, melyért 1923-ban a

kormányfőtanács Budapesten megalapította a *Magyar–Amerikai Híradó* sajtótudósítót, mely kb. 70 nagy dél- és észak-amerikai magyar újságot tudósított a Trianon által elszakított nemzetrészek sorsáról. Gróf Bethlen István miniszterelnöksége alatt (1921–1931) a Sándor-palotában fejtette ki tevékenységét, mint a miniszterelnök bizalmasa, „szürke eminenciása”. Miniszterelnökségi osztályvezetőként az erdélyi és székelyföldi ügyek szószólója volt.

Az Erdélyi Székely Magyar Egyesület képviselőjeként 1928-ban, mint az amerikai Kossuth-zarándoklat résztvevője, a négy székely vármegye földjét helyezte el a New York-i Kossuth-szobor talapzatához, ezért Pittsburgh város díszpolgára lett.

A magyarországi állatvédelem terén kifejtett tevékenységéért 1931–45 között a Magyar Állatvédők Országos Egyesületének elnöke. 1940–43 között *A Vármegye* című lap munkatársa. 1941–44 között a Sajtókamara lapköteléken kívüli újságírói szakosztályának tagja. 1940 őszétől szorgalmazta egy önálló Erdélyi Minisztérium fölállítását, kiállt a kb. 100 000 lengyel menekült, illetve a Dél-Erdélyből elűzött 204 515 magyar érdekeiért.

A világháború vége Budapesten érte, ezt követően azonban visszatért szülőföldjére, mert kötelességének érezte, hogy Magyarországtól elszakított szülőföldje fejlődéséért munkálkodhasson. Visszatérése után azonban politikailag elszigetelték, megmaradt vagyonát kisajátították, államosították. 1958. február 11-én hunyt el Gyergyószentmiklóson.

Munkái: kolozsvári *Ellenzék* (1904/05., 12., 14.); *Erdélyi újságírók almanachja*. 2. köt. (Marosvásárhely, 1913. Arck.); *Csík vármegye márványipara*. (Uo., 1914: vitaesti hozzászólása); *Magyarország* (1915/16., 18.); *Alkotmány* (1917); *Magyar szövetkezeti évkönyv 1926*. (Bp. 1926: Szövetkezeteink a magyar mezőgazdaság és földbirtokreform szolgálatában); *Bűnösök oltalmazója*. Színmű 3 felvonásban. Gyergyószentmiklós, 1905; *Tanulmány Gyergyószentmiklósi részvénytársaság városi vízvezetékéről, csatornázásáról s közvilágításáról*. Uo., 1911; *Gyilkostói kalandok* (Gyilkostó és környéke). Uo., 1914; *Keletre magyar!* Gondolatok az imperiális magyar politikai érvényesülésről. Uo., (1915); *Erdély minisztere*. Ugron Gábor belügyminiszter úrnak ajánlja. Gyergyószent-

miklós, 1917: *A megtérés*. Színmű. Bp., 1930; *A priusz*. Színmű. Uo., 1930; *A szerető*. Társadalmi színmű. Uo., 1930; *Az élet komédiái. Plaudite! + Apriusz. + A megtérés. + A szerető*. [Színművek.] Uo., 1930; *Az államháztartás megsegítése*. Uo., 1931; (23 lap; 2. kiad. *Az államháztartás és magánháztartás megsegítése*. Uo., é. n. 32 old.); *A Phönix-ügy kialakulása*. A magyar biztosító intézetek erőssége. A biztosítottak védelme. A biztosítási alkalmazottak kenyerere. Mentsük meg a biztosítási intézményt! Uo., 1936; *Kálváriás diploma*. Uo., 1936.; Bpen a katolikus élclap egy krajcáros 2x hetenkénti kiadása a *Tréfás Képes Herkó Páter* 1902/03: szerk. Markos Gyulával. 1905. III. 15.; (1917. I. 20.) 1919?: a *Csík vármegye* hetilap felelős szerkesztője és kiadója. 1929: *Magyar Amerikai Híradó* szerkesztője. Álnéve: Erdélyi Magyar Péter (1929: *Magyar Amerikai Híradó*).

Vita Sándor (1904. február 1. – 1993. január 26.)⁹

(halálának 20. évfordulójára)

Bár 1904-ben Nagyszebenben született, ezt a várost sohasem tekintette szülővárosának. Dédapja az a Zeyk Domokos, aki Bem József honvédtisztjeként küzdött az 1848–49-es szabadságharcban.

Igazi szülőhelyének Diódot, a Zeyk-birtokot tartotta, ahol gyerekkorát töltötte Gyulafehérvárra való költözésükig. Gimnáziumi tanulmányait az ottani katolikus főgimnáziumban kezdte, a ceglédiben folytatta, majd újra a gyulafehérváriiban. 1918 novemberében költöztek végleg Nagyenyedre, és lett a Bethlen Gábor Kollégium diákja. Enyedi diákkora idején vált tudatossá az összetartozás érzése és alakult ki benne az a történelmi tudat, mely további életét meghatározta. 1922-ben érettségizett. Érettségi után a budapesti Kereskedelmi Akadémián folytatta tanulmányait, majd átiratkozott a bécsire.

1927-ben meghal édesapja, és tanulmányait kénytelen megszakítani – egy kisebb kolozsvári banknál tisztviselőként helyezkedik el és

⁹ Kónya-Hamar Sándor: *A szakértelem, tisztesség és hűség a XX. század bajnoka*, RMKT (kiadás alatt).

figyel fel az egyetemi ifjúsági szervezkedésekre. Akkor barátkozik össze Reményik Sándorral és Lám Bélával, majd köt „nagyon komoly, annak haláláig tartó barátságot” Albrecht Dezsővel. Vele és még két barátjával, „talán a parasztromantika jegyében” járják Kalotaszeget, a Kolozsvár környéki falvakat, s indítják el a szövetkezeti mozgalmat, immár Balázs Ferenc elképzeléseit is támogatva. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület társadalomtudományi szakosztályának keretében végezték szervező tevékenységüket. A gazdasági és pénzügyi világválság következtében a munkát adó Transilvania Bank fizetésektelenségében fölmond alkalmazottainak. Vita ideiglenesen hazaköltözik Diódra, majd Brassóba utazva tanulmányozza a magyar és nemzetközi, főleg német nyelvű irodalmat, melynek segítségével megalapozza szövetkezeti és gazdaságpolitikai ismereteit. Szász Pál mellett jelen van abban a szervező munkában is, mellyel a Kollégium a közeli Csombordon földműves iskolát létesít, s újra megerősödik benne az a tudat és felelősségötvet, hogy a Kollégium évszázadokon át azt tartotta fő céljának, hogy kialakítsa az erdélyi magyarság vezető rétegét, mely az alapító Bethlen Gábor szándéka és a közszolgálati hivatásról való elképzelése volt. Az ott szerzett gyakorlati tapasztalatai szembesültek később mindazzal, amit már a Hangya, az erdélyi magyar fogyasztási szövetkezetek központjának alkalmazottjaként és Hitel-szerkesztőként is átélt. A lengyelországi, az ukrán nemzetiség szövetkezeti mozgalmát tanulmányozó, majd Finnország szövetkezeti életét és a dán népfőiskola lényegét kutató tanulmányútjain győződött meg arról, „hogyan szorongatott kisebbségi helyzetünkben, gazdasági problémáink megoldásában döntő szerepe kell legyen a szövetkezeteknek. Saját erőnkől kell, demokratikus szervezetek útján a belső reformokat megoldani, és ezért a szövetkezeti eszme maga erkölcsi alapelveivel s egy nép sorsközösségének tudatával az erdélyi magyarság életében igen komoly tényező lesz.” (1)

1935-ben átmegy a Gazdasági és Hitelszövetkezetek Központjához, ahol Petrovay Tibor cégvezetővel köt életre szóló barátságot, s akivel együtt szerkeszti a szövetség lapját, a *Szövetkezeti Értesítőt*. Onnan már egyenes út vezetett a második Hitelt szerkesztő baráti közösségbe (Albrecht Dezső, Kéki Béla, Venczel József), melynek jelszava a „Hinni és hi-

hetni egymásnak!” Bár addig csak néha adta írásra a fejét, már a „nagy *Hitel*” első, 1936. tavaszi számában olyan tanulmányt ír az erdélyi szövetkezetek lehetséges távlatáról, hogy a Helikonban Kemény János röviden így jellemzi: „példaképpül szolgálhat a rügyező falumunkában”.

Az induló „nagy” *Hitelről* maga is így vall: „Albrecht sokat foglalkozott a lappal, és kedves gondolata volt az erdélyi Magyar Szövetség – egy pártokon felülálló szervezet – létrehozása, még 1940 után is, de a gondolat nem tudott megvalósulni. A *Hitel* már indulása évében is nem csupán folyóirat volt, hanem egy gondolkodásmód, egy életforma keresése.”(2) Vita, a *Hitel* belső munkatársaként, 1936 és 1944 között huszonnégy gazdaságpolitikai tanulmányt közöl, olyanokat, mint a már említett *Erdélyi szövetkezetek, Gazdaságpolitikánk lehetőségei, A magyar bankkérdés, Erdély mezőgazdaságának helyzetképe, A Székelyföld ellátása, A Székelyföld iparosítása* stb.

Vita Sándor a *Hitel* gazdaságpolitikai kéziratainak megrendelőjeként és szerkesztőjeként igyekezett olyan jól képzett és komoly szaktudású munkatársakat megnyerni és toborozni, akik a maguk szaktekintélyével súlyt és értelmet adtak nemcsak az elméleti vizsgálódások tapasztalati megfogalmazásának, elfogadtatásának, de a gyakorlati kivitelezéseknek is. Ezért közölhetnek a *Hitelben*, gyakran és rendszeresen olyan témákban, mint a szövetkezetügy, pénzügy, bankügy, hitelügy, gazdaságjog, gazdaságtörténet, gazdaságpolitika, agrárpolitika, népességpolitika, kereskedelem, alkalmazott tudományok, vagy például a falukutatás, a kolozsvári tízes szervezet stb.

A Vásárhelyi Találkozó (1937) megszervezésében és lezajlásában Vita Sándor szerepe Szász Pál oldalán egyértelműen járult hozzá a találkozó működésének utólag is elismert sikeréhez.

Behívott országgyűlési képviselőként, valamint az 1940-ben megalakult, kolozsvári Erdélyi Körben előadói, vitavezetői, s nem utolsósorban, az 1941-ben megalakult Erdélyi Párt gazdaságvezetői szerepe és aktivitása nem vitatható.

1947-ben a beteg és állástalan Vita Sándornak újra elkezdődik keserves kálváriája. Átmenetileg régi barátai egy kisipari szövetkezetnél végleges álláshoz juttatják, egészségügyi állapota miatt – 1960-ban – vi-

szont rokkantsági nyugdíjba kényszerül. Önéletírása szerint: „A pár hónapos pihenés alatt megerősödtem annyira, hogy 1961-ben újra mertem munkát vállalni. Kéki Béla barátom és egykori kolozsvári szerkesztőtársam jóvoltából, aki akkor a Budapesti Műszaki Egyetem könyvtárának volt a helyettes vezetője, itt helyezkedtem el mint nyugdíjas dolgozó. Itt dolgoztam egészen 1983-ig.”(9) 1972-ben hazautazhatott Erdélybe, és részt vett az 50 éves érettségi találkozásán a nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégiumban. „A kollégiumot államosították, de ez a megjelentek emlékein nem változtatott. Meg kell jegyezni, hogy a találkozó résztvevői közül nem én voltam az egyetlen «börtönviselt» (10).”

1992 végén, még sziporkázó elmével önéletírását ezzel zárja: „Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy talán egy-két ifjúkori élménytől eltekintve, tulajdonképpen csak az 1930 utáni másfél évtized jelent az erdélyi magyar közélet szempontjából említésre méltó történeteket, azonban eddigi életem tapasztalatai, felismerései hozzájárultak az említett években tanúsított magatartásom kialakulásához.” (11)

1993. január 26-án – öt nappal 89. születésnapja előtt – hunyt el Budapesten. A megújult *Korunk* 1993. májusi számában Pomogáts Béla *Erdély hűségében* című nekrológiájában így búcsúztatja: „Élete nagyjából három időszakra bontható... Az első időszak vezérlő csillaga a szorgos munka volt, a másodiké a közéleti bátorság és becsület, a harmadiké pedig az emlékezés. És mindháromé a hűség Erdély és az erdélyi magyarság irányában.” (12)

Idézetek jegyzéke: 1–3.) Vita Sándor: *Önéletírás*, kézirat; Vita Sándor *Kedves Zsigmond!* című leveleskönyve, szerk. Györfi Dénes, Mentor könyvkiadó, Marosvásárhely, 2009. 50.; 5–11.) Kónya-Hamar Sándor: *A szakértelem, tisztesség és hűség a XX. század bajnoka* (Vita Sándor és hagyatékáról), kézirat; 12.) Pomogáts Béla, *Erdély hűségében* (Jegyzetek Vita Sándorról), *Korunk*, 1993/5. sz. 100–103.